

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
 ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ
 ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

Οι Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.
Η γένεση της Διασποράς

Η ιστορία του Ελληνισμού της τσαρικής Ρωσίας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των ανεξάρτητων Δημοκρατιών της Κοινοπολιτείας, σήμερα είναι μια περίοδος της γενικής ελληνικής ιστορίας.

Η παρουσία του στο Βόρειο Εύξεινο Πόντο ανάγεται στα μυθικά χρόνια και συνδέεται με τα ονόματα του Προμηθέα, του Φρίξου, του Ηρακλή, των Αργοναυτών και άλλων μυθικών ηρώων. Γύρω στην πρώτη χιλιετία τοποθετούν οι ειδικοί μελετητές την πραγματοποίηση των πρώτων ταξιδιών στις περιοχές αυτές. Δύο αιώνες αργότερα, οι προσωρινοί αυτοί εμπορικοί σταθμοί άρχισαν να γίνονται μόνιμα οικιστικά κέντρα. Οι ανασκαφές και οι πλούσιες σε ιστορικά στοιχεία πηγές της κλασικής, μετακλασικής και βυζαντινής εποχής μας δίνουν συνεχώς ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για την οικιστική οργάνωση, τις οικονομικές δραστηριότητες, τις πολιτιστικές σχέσεις με τις μητροπόλεις τους, με άλλες ελληνικές πόλεις, αλλά και με τους ιθαγενείς λαούς. Περισσότερες από 75 ελληνικές αποικίες ιδρύθηκαν σε όλο τον Εύξεινο Πόντο από τον 8^ο ως τον 6^ο π.Χ. αιώνα, και συμμετείχαν ουσιαστικά, σε αρμονική συνεργασία με τους γηγενείς λαούς, στην οικονομική και πολιτιστική ζωή της ευρύτερης περιοχής.¹

Σε αυτόν τον ελληνικό κόσμο στηρίχθηκε η ανάπτυξη και η εξέλιξη των ελληνικών πόλεων στη διάρκεια της Βυζαντινής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο εκχριστιανισμός των Ρώσων βοήθησε καταλυτικά την ιστορική πορεία των δύο λαών.² Μέσω της ορθοδοξίας διατηρήθηκε

---

¹ Α.Υ.Ε., 1919, Α/5/VI 25, αρ. πρωτ. 437, Ροστόβ (28-1-1919). Streuber Wilh Sinope, Basel (1855) σελ.1. Büchner L., Die Besiedelung der Küsten des Pontos Euxeinus durch die Milesier, Kempten (1885), σελ. 72-73. Preller L., Über die Beteutung des Schwarzen Meeres für den Handel und Verkehr der alten Welt, Dorpat (1842)., Karidis V., "The Mariupol Greeks: Tsarist Treatment of an Ethnic Minority ca. 1778-1859", σελ.64. Νυσταζοπούλου Μαρία, Η εν τη Ταυρική χερσονήσω πόλις Σουγδαία, Αθήνα (1965), σελ.12. Σακελλαρίου Μ., "Η ακμή του αρχαϊκού πολιτισμού", στην: Ι.Τ.Ε.Ε., Εκδοτική Αθηνών, τομ.2ος, Αθήνα (1971), σελ.275. Horbatsch O., σελ.27. Botsford und Robinson, Αρχαία Ελληνική Ιστορία, Αθήνα (1977), σελ. 75. Γραμματικόπουλος Θ., Ταυρίς, σελ.9. Παπαγεωργίου Κ., Η •ενιπιά στη ζωή του λαού μας, Αθήνα (1966), σελ.23. Heyd W., Geschichte des Levantehandels im Mittelalter, τομ. 2ος, Stuttgart (1879), σελ.159. Κάλφογλου Ι., Ο Αποικος, Βατούμ (1919), σελ. 8-13. Παγκόσμια Ιστορία, της Ακαδημίας Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ., τομ. Α2, Αθήνα (1965), σελ.1051. Παναγιωτίδης Θ., Ο εν Ρωσία Ελληνισμός, σελ.4.

² Φωτιάδης Κ., Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, Θεσσαλονίκη (1988), σελ.241. Μαλιγκούδη Γ., Ιστορία της Ρωσίας, Θεσσαλονίκη (1994), σελ.63. Χριστόπουλος Χρ., Ελληνορωσικά Σχέσεις διά μέσου των αιώνων, Αθήνα(1967), σελ.11. Smolitsch Igor, Zur Geschichte der Beziehungen zwischen der Russischen Kirche und dem Orthodoxen Osten, στο: Ostkirchliche

ζωντανή η σχέση της Ρωσίας με το ελληνικό Βυζάντιο, αλλά και με τους Έλληνες των ρωσικών παραλίων και της ενδοχώρας, που παρέμεναν δημιουργικοί μάρτυρες του αρχαίου αποικιακού Ελληνικού πολιτισμού.

Πέρα από τις πρώτες ομαδικές εγκαταστάσεις των αρχαίων και βυζαντινών Ελλήνων στον βόρειο ανατολικό Εύξεινο Πόντο, ο Καύκασος, η Γεωργία, η Νότια και η Μεσημβρινή Ρωσία αλλά και οι Παραδουνάβιες περιοχές, γίνανε σ' όλη τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το καταφύγιο των υπόδουλων Ελλήνων.

Θα μπορούσαμε χωρίς να είμαστε μακριά από την ιστορική αλήθεια, να χωρίσουμε τα κύματα του νέου ελληνικού αποικισμού σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν οι Έλληνες του βαλκανικού και νησιωτικού χώρου, που εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες που τους παρέχουν οι ιστορικές συγκυρίες, μετοικούν σποραδικά από τον 15^ο αιώνα κυρίως στις Παραδουνάβιες περιοχές και τη νοτιοδυτική Ρωσία.³ Οι ομαδικές μετοικεσίες από τα νησιά του αρχιπελάγους και τη σημερινή Ελλάδα στις ίδιες περιοχές, θα ξεκινήσουν αμέσως μετά το ρωσο-οθωμανικό πόλεμο του 1768-1774.⁴

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκει ο υπόδουλος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα του ευάλωτου γεωγραφικά Πόντου.

Η αχαρκτήριστη συμπεριφορά των οθωμανικών αρχών, ο θρησκευτικός φανατισμός των μουσουλμάνων και το αντίδοτο της ανοιχτής φιλοξενίας από την ομόθρησκη Ρωσία, για τους δικούς της πολιτικούς λόγους, έγιναν αιτία να ξαναγεννηθεί στα αρχαιοελληνικά οικιστικά κέντρα, αλλά και σε νεοαποκτηθέντα ρωσικά εδάφη, ένας νέος ακμαίος ελληνικός πολιτισμός.⁵

Οι διαδοχικές μετοικεσίες, που κράτησαν ως τις αρχές του 20ου αιώνα δεν βοήθησαν μόνο τον ελληνισμό της Ρωσίας να βρει τον δρόμο του, αλλά ενίσχυσαν επίσης πολύπλευρα τόσο τον ρωσικό πολιτισμό, όσο και την ορθόδοξη ρωσική εκκλησία. Η πνευματική προσφορά του Μάξιμου Γραικού και του Θεοφάνη, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα της πολιτισμικής επιρροής.⁶ Δεν

Studien, том.7ος Würzburg (1958), σελ.1 κ.ε. Ποπόφ Γαβριήλ, Ιστορικές τύχες των Σοβιετικών Ελλήνων, στο: "Ρωμανία". Θεσσαλονίκη (1990), τευχ.2. σελ.21. Νικολαΐδου Ελ., Ηπειρώτες απόδημοι στη Ρωσία τον 19ο αιώνα και η συμβολή τους στην ανάπτυξη της Ηπείρου, στο περ. Δωδώνη, Ιωάννινα (1986) том.15ος, σελ. 104.

³Ζαπάντης Ανδρ., Ελληνοσοβιετικές Σχέσεις 1917-1941, Αθήνα (1989), σελ. 18

⁴Βακαλόπουλος Απ. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, том.4ος, Θεσσαλονίκη (1973), σελ. 457-464. Α.Υ.Ε, 1919, Α/5/VI 25. Περίθαλψις των εν Ρωσία Ελλήνων και παλιννόστησις αυτών εις Ελλάδα και Πόντον. Αποστολή περιθάλψεως. Αρ. πρωτ. 437. Ροσβόβ (28-1-1919). Αυγητίδης Κ., Οι Έλληνες της Οδησσού και η επανάσταση του 1821, Αθήνα (1994), σελ.38.

⁵Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός της Σοβιετικής Ένωσης τον 20ο αιώνα, στο: Ο Ποντιακός Ελληνισμός της τέως Σοβιετικής Ένωσης, Θεσσαλονίκη (1991), σελ. 20-21. Παπαδόπουλος Ανθιμος, Ο υπόδουλος ελληνισμός της ασιατικής Ελλάδος, Αθήνα (1919), σελ.33.

⁶Ιλίνσκαγια - Αλεξανδροπούλου Σ., Οι Έλληνες της Ρωσίας ως συνδετικός κρίκος των δύο πολιτισμών (19ος αιώνας), στο: Ο Ελληνισμός στην Ενωμένη Ευρώπη, Βερολίνο (1922), σελ.24. Ζωΐδης Γ., Πατροπαράδοτη φιλία, Βαρσοβία

πρέπει να ξεχνούμε επίσης ότι στο ξεκίνημα της προσέγγισης των δύο πολιτισμών, θετικό ρόλο έπαιξε και ο γάμος του μεγάλου δούκα της Ρωσίας Ιβάν του Γ' με την Ελληνίδα πριγκίπισσα σοφία Παλαιολόγου, από τον οποίο ουσιαστικά νομιμοποιήθηκε ο σχηματισμός της νεοελληνικής διασποράς.⁷

Επίσημα η νεοελληνική διασπορά αρχίζει την ιστορική της πορεία το 1453 μετά το πάριμο της Πόλης από τους Οθωμανούς όταν ένα μεγάλο ρεύμα της ελληνικής διανόησης και της άρχουσας τάξης προτίμησε την ομόθρησκη Ρωσία από την καθολική Δύση ως νέα πατρίδα του, μια πατρίδα την οποία υπηρέτησαν με τον ανάλογο σεβασμό και την δοξάσανε με τα έργα τους.⁸ Η συντριπτική πλειοψηφία αυτής της κατηγορίας των Ελλήνων εκρωσίστηκε σταδιακά και μόνο τα επώνυμα τους θυμίζουν μέχρι σήμερα την καταγωγή τους.

Έχει απόλυτο δίκαιο ο Γαβριήλ Ποπόφ, ο ελληνικής καταγωγής πρώτος δήμαρχος της Μόσχας μετά την Περεστρόικα, όταν τονίζει ότι στις φλέβες κάθε τρίτου Ρώσου κυλάει ελληνικό αίμα.⁹

Το πάριμο της Τραπεζούντας το 1461 ανοίγει το δρόμο της εξόδου προς την ελευθερία, όχι μόνο για την άρχουσα τάξη, αλλά και για όλο τον υπόδουλο ελληνισμό που καταδυναστεύεται. Χιλιάδες Ελληνοπόντιοι κατέφυγαν στις περιοχές του Καυκάσου, του Αντικαυκάσου και της Μεσημβρινής Ρωσίας, για να γλιτώσουν από τους Οθωμανούς κατακτητές.¹⁰ Ο Βυζαντινός χρονικογράφος Λαόνικος Χαλκοκονδύλης επιβεβαιώνει την φυγή των χριστιανών στα ενδότερα του Καυκάσου μετά την άλωση της Τραπεζούντας.¹¹

(1958), σελ.45. Καρύδη-Φαράκου Ε., Ελληνορωσικές σχέσεις και το ελληνικό μοναστήρι "Παλιός Νικόλαος" στη Μόσχα, στο περ. "Επιστημονική Σκέψη", Αθήνα (1988) αρ. τευχ. 40, σελ. 93. Παπαμιχαήλ Γρηγ. Μάξιμος ο Γραικός, ο πρώτος φωπιστής των Ρώσων, Αθήνα (1950), σελ. 32-33. Αλεξανδροπούλου Όλγα, Ο Μάξιμος ο Γραικός, στο "Επτά Ημέρες" της Καθημερινής, Αθήνα (26.06.1994) σελ.10, Φειδάς Β., Η Ορθοδοξία στη Ρωσία, στο "Επτά Ημέρες" (26.06.1994) σελ.6-9. Μαστορόπουλος Ν., - Αναγνωστόπουλος Ν., Θεοφάνης ο Έλληνας, στο "Επτά Ημέρες" (27.11.1994), σελ.7-8.

⁷ Ποπόφ Γαβριήλ, Ιστορικές τύχες των Σοβιετικών Ελλήνων, σελ.21. Φωτιάδης Κ., Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας..., σελ.241. Sarides E., Zum Verhältnis von Befreiungsbewegungen und Imperialismus, Berlin (1979), Διατριβή σελ. 165-166. Oberhummer E., Die Türken und das osmanische Reich, Berlin/Leipzig (1917), σελ.65-66. Runciman S., Patriarchat, σελ.312. Βακαλόπουλος Α., Ι.Ν.Ε., τομ.3ος, σελ.59. Καρολίδης Π., Ιστορία της Ελλάδος, 1453-1862, Αθήνα (1925), σελ.122 κ.ε. Winter E., Russland und das Papsttum, τομ.1ος, Berlin (1960), σελ. 162-170. Ζωίδης Γ., Πατροπαράδοτη φιλία, (1958), σελ.44-45.

⁸ Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, σελ.77

⁹ Ποπόφ Γαβριήλ, Ιστορικές τύχες των Σοβιετικών Ελλήνων, σελ.22

¹⁰ Ζωίδης Γ., Πατροπαράδοτη φιλία, Βαρσοβία (1958), σελ.44. Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, Βατούμ (1919), σελ. 76. Τριανταφυλλίδης Περ., Οι Φυγάδες, Αθήνα (1870), σελ. 167., Ιωαννίδης Σάββας, Ιστορία και στατιστική Τραπεζούντος και της περί ταύτην χώρας, Κωνσταντινούπολη (1870), σελ.131. Αποστολίδης Δ., Ιστορία του Ελληνισμού του Πόντου, Θεσσαλονίκη (1935), σελ.67.

¹¹ Περισσότερες μαρτυρίες για τη φυγή των Ελλήνων υπάρχουν στα βιβλία του Ι. Κάλφογλου, Ο Άποικος, σελ. 76, και Οι Έλληνες εν Καυκάσω, Αθήνα (1908), σελ.91.

Η επόμενη γνωστή έξοδος Ελλήνων της Μικράς Ασίας προς την Γεωργία έγινε το 1490. Ο γεωργιανός ιστορικός Πλάτων Ισοσελιάνης αναφέρει ότι ομάδες Μικρασιατών Ελλήνων: "ήρξαντο μεταναστεύοντες εις την Γεωργίαν υπό την προστασίαν των ορθοδόξων αυτής βασιλέων".¹² Δεν γνωρίζουμε τον αριθμό των Ελλήνων που αναγκάστηκαν να φύγουν στην Γεωργία. Θα πρέπει όμως να ήταν αρκετά μεγάλος, γιατί η Εκκλησία της Γεωργίας αναγκάστηκε να συστήσει ελληνική επισκοπή για τις ανάγκες των Ελλήνων χριστιανών, την επισκοπή Αχτάλας, στην οποία διορίζονταν Έλληνες επίσκοποι. Η επισκοπή αυτή καταργήθηκε το 1827.¹³

Οι μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών προς την Γεωργία συνεχίστηκαν και κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα. Δεν ήταν όμως μαζικές, γι' αυτό και στην ιστοριογραφία υπάρχουν ελάχιστες μαρτυρίες για τις εξόδους αυτές. Συγκεκριμένα στο διάστημα 1509-1618 που οριστικά υποτάχθηκαν στους Οθωμανούς οι λαοί της Γεωργίας, Ατζαρίας, Ιμετερίας και Μογγολίας, υπάρχουν Έλληνες στις πόλεις Πότι, Κονταΐδα, Γόρη, Τιφλίδα, Αλεξανδρούπολη και στα γύρω χωριά των πόλεων αυτών.¹⁴ Οι Έλληνες οργανωμένοι σε κοινότητες προέρχονταν από τις περιοχές της Χαλδίας και του Ερζερούμ. Όπως αναφέρει ο Ι. Κάλφογλου : "παντού απαντώνται Έλληνες ιερείς και αρχιμανδρίται. Εν Τιφλίδι ήδρευον οι αντιπρόσωποι του Παναγίου Τάφου. Σταυροπατέρες Έξαρχοι, οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι Ιωακείμ Α' (1481-1502), Θεόληπτος Β' (1585-1586), οι Πατριάρχαι Ιεροσολύμων Παΐσιος, Δοσίθεος, Θεοφάνης, Χρύσανθος και Αθανάσιος, και ο Αντιοχείας Νεόφυτος, επισκέπτονται τον Καύκασο. Εν τη αυλή των ηγεμόνων Γουρίας ζώσιν Έλληνες αρχιμανδρίται και χρησιμεύουν ως σύμβουλοι...".¹⁵ Μαρτυρίες ότι οι Έλληνες της Γεωργίας ευημερούν αντλούμε από τους κώδικες των μοναστηριών του Πόντου, οι οποίοι μας πληροφορούν ότι συχνά μητροπολίτες επίσκοποι και μοναχοί επισκέπτονται, με άδεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, τον Καύκασο και την Ρωσία για να συγκεντρώσουν χρήματα για τις ανάγκες των μονών και της Εκκλησίας.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα στη Γεωργία, στα χρόνια που βασιλέψε ο Βαχτάγνης ο ΣΤ' (1703-1711) αναφέρονται μετοικεσίες Μικρασιατών Ελλήνων στην Γεωργία και τον Καύκασο. Αυτό το διάστημα θα πρέπει να χτίστηκε και το ελληνικό χωριό Μισχανέ, για το οποίο ο γιος του βασιλέα πρίγκιπας Βαχούστας, στο βιβλίο του για την Γεωγραφία της Γεωργίας το 1745 αναφέρει ότι το χωριό Μισανά έχει χαλκούχα μεταλλεία.¹⁶ Η ελληνικότητα του χωριού Μισχανέ επιβεβαιώνεται και από άλλη γεωργιανική πηγή. Στο περιοδικό "Βέστνικ γόρναβο τέλα η οροσένιγμα να Καβκαζέ" του

¹² Ισοσελιάνης Πλάτων, Ταξιδιωτικές σημειώσεις. Από την Τιφλίδα στο Αχταλά, Τιφλίδα (1850), σελ.27. (Ρωσικά). Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, σελ.76 και Οι Έλληνες εν Καυκάσω, σελ.91.

¹³ Ισοσελιάνης Π., σελ.33. Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, σελ.77.

¹⁴ Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, σελ.76.

¹⁵ Κάλφογλου Ι., Ο Άποικος, σελ.79.

¹⁶ Κάλφογλου Ι., Οι Έλληνες εν Καυκάσω, σελ.100.

έτους 1902, αριθ. 12, ο κ. Π. Β-ν με τον τίτλο " Αλαβέρτσκιη ζαβότ " γράφει ότι :

"Το μεταλλωρυχείον του Αλαβερτή κατά τας υπάρχουσας ιστορικές πληροφορίας ιδρύθη κατά τας αρχάς του 18^{ου} αιώνας, υπό Ελλήνων, οίτινες αφικόμενοι ολίγιστοι τον αριθμόν ησχολήθησαν εργαζόμενοι εις τα μεταλλεία τα εμπεριέχοντα ικανοποιητικήν ποσότητα χαλκού και αργύρου... Προϊόντος του χρόνου ηυξήθη ο αριθμός των μεταλλωρύχων Ελλήνων, οίτινες εσύστησαν μικρά ελληνικά χωρία εν Αλαβερτή (νυν Μισανά) και Αχταλά "¹⁷.

Μικρή ελληνική παρουσία πρέπει να υπήρχε και στην πρωτεύουσα της Γεωργίας την Τιφλίδα, γιατί την περίοδο αυτή λειτούργησε για πρώτη φορά το μοναδικό ελληνογεωργιανικό τυπογραφείο υπό την διεύθυνση του Έλληνα Μιχαήλ Στεφάνου. Ο ιστορικός Δημήτριος Πακράτζε στο βιβλίο του "Αρχαιολογική περιήγησις ανά την Ατζάραν και Γουρίαν" γράφει ότι :

"Ο Βαχτάγνης προσεκάλεσεν εκ της Βλαχίας Έλληνα τυπογράφον, δια να συστήση γεωργιανικόν τυπογραφείον προς εκτύπωσιν των εκκλησιαστικῶν βιβλίων. Ο Έλλην ούτος καλείται Μιχαήλ Στεφάνου, εγκατεστημένος εις την Βλαχίαν και εγνώριζε την Βλαχικήν γλώσσαν. Τω 1709 ούτος ετύπωσε το Ευαγγέλιον. Τω 1710 την λειτουργίαν του Μεγάλου Βασιλείου, του θείου Χρυσοστόμου και του Γρηγορίου Διαλόγου τον Απόστολον κτλ."¹⁸

Η πρώτη μαζική μετανάστευση 800 οικογενειών στην επαρχία Αχταλά έγινε το 1762 ύστερα από πρόσκληση του βασιλιά της Γεωργίας Ηρακλή του ΙΙ. Οι περισσότεροι Έλληνες ήσαν αρχιμεταλλουργοί και κατάγονταν από την περιοχή της Αργυρούπολης. Είναι από τις ελάχιστες περιπτώσεις που τα αίτια των μετακινήσεων δεν είναι τόσο πολιτικά όσο οικονομικά, γιατί προσκλήθηκαν αφού τους παραχωρήθηκαν ειδικά προνόμια για τις μεταλλουργικές τους γνώσεις. Μόνον στο χωριό Αλαβερτί το 1795 κατοικούσαν 500 οικογένειες Ελλήνων.¹⁹ Η μετανάστευση στην Γεωργία μεταλλουργών συνεχίστηκε όλο τον 18^ο αλλά και τον 19^ο αιώνα, παρά τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι συχνές επιθέσεις των αλλοφύλων, όπως το 1785 η επιδρομή του Ομάρ Χαν Αβέρσκιη και η καταστροφική επίθεση του Αγά Μοχαμέτ Χαν το 1796, κατά την οποία 700 Έλληνες μεταλλουργοί σκοτώθηκαν και 836 αιχμαλωτίστηκαν.²⁰

¹⁷ Κάλφογλου Ι., Οι Έλληνες εν Καυκάσω, σελ.99. Βλέπε επίσης: Ακοπιάν Τ.Χ., Επιφυλλίδες από την ιστορική γεωγραφία της Αρμενίας από τους αρχαίους χρόνους μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, Ερεβάν (1960), σελ.385, (Ρωσικά).

¹⁸ Α.Υ.Ε, 1919, Α/5/VI 25. Περίθαψις των εν Ρωσία Ελλήνων και παλιννόστησις αυτών εις Ελλάδα και Πόντον. Αποστολή περιθάψεως. Αρ. πρωτ. 437 Ροστόβ (28.01.1919). Κάλφογλου Ι., Οι Έλληνες εν Καυκάσω, σελ.98.

¹⁹ Πανάρετος Βαζελιώτης, Οι Έλληνες του Καυκάσου, στο περ. "Εκκλησιαστική Αλήθεια", Κωνσταντινούπολη (1910), σελ.250. Φωτιάδης Κ., Ο Ποντιακός Ελληνισμός της Μαύρης Θάλασσας, Θεσσαλονίκη (1991), σελ.6. Σοκολιούκ Βίκτωρ, Μια μαρτυρική Οδύσσεια. Η μοίρα ενός λαού και της λογοτεχνίας του, στο περιοδικό "Διαβάζω", Αθήνα (21.03.1990), αρ.τευχ.235, σελ.37.

²⁰ Κάλφογλου Ι., Οι Έλληνες εν Καυκάσω, σελ.102. Ακρίτας Π., Οι Έλληνες του Καυκάσου, στο περ. "Λαοί του Καυκάσου", Μόσχα (1962), τομ.2ος, σελ.422.

Ευεργετικές συνθήκες και σχετική ασφάλεια για τους Έλληνες δημιουργήθηκαν μετά την Ένωση της Γεωργίας με την Ρωσία το 1801. Το τσαρικό καθεστώς ενδιαφερόταν πολύ για την εγκατάσταση στις νότιες περιοχές της Υπερκαυκασίας χριστιανικών πληθυσμών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το κενό που δημιουργήθηκε από την αποχώρηση των μουσουλμανικών φύλων από την Γεωργία μετά την ένωσή της με τη Ρωσία, καλύφθηκε εν μέρει από τις ομαδικές μετοικεσίες Ελλήνων του Πόντου, οι οποίοι εξ αιτίας της βίαιης συμπεριφοράς των Τερεμπέδων, αλλά και των προσφύγων μουσουλμάνων που κατέφυγαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναγκάστηκαν να πάρουν το δρόμο της φυγής στο διάστημα 1800-1814.²¹

Το 1810 στην Τιφλίδα συγκροτήθηκε ειδική επιτροπή με εντολή της κυβέρνησης για την μετακίνηση των χριστιανών του Πόντου στον Καύκασο. Για πρώτη φορά υπάρχει επιτροπή υποδοχής και τακτοποίησης χριστιανών προσφύγων.²² Το 1813 ιδρύεται στην τοποθεσία Τσινσγκαρό το αμιγές ελληνικό χωριό από πρόσφυγες των περιοχών Ερζερούμ και Αργυρούπολης.²³ Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν και τα ελληνικά χωριά Γκομαρέτη, Μανγκλίση, και Τετριτσακρό.

Από τον ελλαδικό χώρο οι πρώτες ομαδικές μετοικεσίες της οθωμανικής περιόδου χρονολογούνται στις αρχές του 17^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές της ελληνικής κοινότητας του Νιεζίν, που βρίσκονται στα αρχεία της ίδιας πόλης, οι πρώτοι Έλληνες εγκαταστάθηκαν εκεί το 1625. Η ουσιαστική συμμετοχή των Ελλήνων στα κοινά και στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής ολοκληρώθηκε το 1656, όταν απέκτησαν άδεια ελεύθερου εμπορίου και τοπική αυτονομία από τον Κυβερνήτη Μπογδάν Χμελνίτσκι.²⁴

²¹ Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.231.

²² Λεπτομέρειες για την ειδική επιτροπή βλέπε στο υπόμνημα του στρατηγού Τορμασόφ προς τον πρίγκιπα Κούροτσκιν, το οποίο στάλθηκε στις 6 Μαρτίου 1800 με αρ. πρωτ. 30. και είναι δημοσιευμένο στο: Πράξεις της Αρχαιολογικής Επιτροπής του Καυκάσου (Α.Κ.Α.Κ.) AKTY KAVKAZSKOI ARXEOΓPAΦIHECKOI KOMIΣSIИ (1870) τομ.4ος, σελ.24.και σελ.395.

²³ Στις 14 Ιανουαρίου 1816 γράφει ο στρατηγός Ρατίσσεφ: "Όπως και πρώτα την προσοχή μου προσελκύουν οι ελεύθερες περιοχές που βρίσκονται ανάμεσα στα σύνορα της Τουρκίας και της Τιφλίδας με σκοπό να κατοικηθούν από μικροαστούς, οι οποίοι θα προστατέψουν την περιοχή από τις εισβολές και τις αρπαγές. Για το λόγο αυτό κάλεσα από το εξωτερικό 120 ελληνικές οικογένειες και τις εγκατέστησα στην λεηλατημένη περιοχή του Τσινσγκαρό, που βρίσκεται ανάμεσα στην Τσάλκα και την Τιφλίδα". Α.Κ.Α.Κ. (1873), τομ.5ος, σελ.836. Στην έκθεση της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εθνικού Συμβουλίου των Ελλήνων της Γεωργίας, που βρίσκεται σήμερα στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας στο φάκελο Α/5/VI(3) με αρ. πρωτ. 1745, Τιφλίδα (6.08.1920), αναφέρονται τα εξής στοιχεία για την ίδρυση του χωριού Τσινσγκαρό: "Οι Κάτοικοι του χωριού Τσινσγκαρό μετώκησαν ενωρίτερον κατά το 1812 και απετέλεσαν ούτως ειπείν την προφυλακήν των εκ του νομού Ερζερούμ μεταναστών".

²⁴ Ευαγγελίδης Τρ., Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, Αθήνα (1930) τομ.Β', σελ.360-361. Ivanova J.B., Ελληνικές εθνικές ομάδες στην Ε.Σ.Σ.Δ., στο περ. Narody: ISTORIA I KULBTURA, τομ.18ος, Μόσχα (1980) σελ.207.(Ρωσικά). Νικολαΐδου Ελ., σελ.108-109. Φωτιάδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας, στο Αφιέρωμα

Είκοσι χρόνια αργότερα τα προνόμια αυτά παραχωρήθηκαν με διάταγμα του Τσάρου Θεοδώρου και στους Έλληνες της πόλης Πουτίβλ.²⁵

Στο ελληνοκρατούμενο Νιεζίν οι ρωσικές αρχές επέτρεψαν την ίδρυση ελληνικών δικαστηρίων, τη δημιουργία ανεξάρτητης ελληνικής διοίκησης, την ίδρυση εκκλησιών και σχολείων με Έλληνες ιερείς και δασκάλους, την παραχώρηση φορολογικών προνομίων και άλλων ευεργετικών απαλλαγών.²⁶ Η δημοκρατική αντιμετώπιση των Ελλήνων από τις ρωσικές αρχές, επιβεβαιώνεται από την αυθόρμητη συμμετοχή τους στην εκστρατεία του ρωσικού στρατού στο Σμολένσκ το 1633.²⁷

Οι Έλληνες της Μόσχας έκαναν χρήση των προνομίων που παραχώρησαν οι ρωσικές αρχές στους Έλληνες του Νιεζίν. Στα χρόνια του Τσάρου Πέτρου, που υποστήριζε θερμά την ανάπτυξη του εμπορίου, παρατηρήθηκε νέο ρεύμα μετοικεσίας Ελλήνων στη Ρωσία. Η ελληνική κωμόπολη Νιεζίν έγινε ένα από τα μεγαλύτερα οικονομικά κέντρα της Ρωσίας του 18^{ου} αιώνα. Έμποροι, λόγιοι, καλλιτέχνες και απλός λαός βρήκαν βοήθεια και συμπάρασταση κοντά του με αποτέλεσμα μέσα σε λίγα χρόνια να αναπτυχθεί το ελληνικό εμπόριο, οι τέχνες και τα γράμματα.²⁸ Το προνομιακό αυτό καθεστώς εκμεταλλεύτηκαν πολλοί Έλληνες και άλλων ρωσικών πόλεων.

Ο Μέγας Πέτρος δε βοήθησε μονάχα τους Έλληνες εμπόρους του Νιεζίν και των άλλων Ελληνικών πόλεων. Το παλάτι του ήταν πάντα ανοιχτό στους Έλληνες διανοούμενους, πολλοί από τους οποίους κατείχαν ανώτατες θέσεις, όπως ο Ιάκ. Πυλαρινός που ήταν προσωπικός γιατρός του, ο Πολυκαλάς που ήταν επίσης γιατρός της γυναίκας του Αικατερίνης Α', ο καθηγητής της ελληνικής Φιλολογίας Σκιαδάς, ο Αν. Μιχαήλ και τα αδέρφια του Λειχούδη οι οποίοι κατά τον Κ. Δημαρά : "καλλιεργούν την ρωσική παιδεία και δημιουργούν καινούργιους δεσμούς ανάμεσα στους Έλληνες και τους Ρώσους".²⁹

Η κατάκτηση της Αζοφικής λίμνης, η οικιστική πολιτική και τα ειδικά προνόμια που υπόσχονταν οι τσάροι στους υπόδουλους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έγιναν αιτία μετοικεσίας πολλών Ελλήνων. Με προσωπικά διατάγματά του ο

της Καθημερινής (26.06.1994), σελ.36.

²⁵ Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σέργιος, Η χρονολογία της ζωής της Ελληνικής Διασποράς στη Ρωσία στους 17ο-19ο αιώνες, (χφ) σελ.2. POLNOE SOBRANIE ZAKONOV, τομ.ΙΙ, Ν.659, σελ.75. Φωτιάδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας, σελ.3

²⁶ Λάμπρου Σπ., Το Ελληνικόν σχολείον Νίζνης, στο Ν.Ε., Αθήνα (1916), τομ.13ος, σελ.136-137. Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Θεσσαλονίκη (1973), τομ.4ος', σελ.457. Ζωίδας Γ., σελ.64. Ευαγγελίδης Τρ., Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, Αθήνα (1936), τομ.2ος, σελ.360-361.

²⁷ ΑΚΤΥ ΑΡΧΕΟΓΡΑΦΙΕΣΚΟΙ ΖΚΣΡΕΔΙΧΙ, τομ.3ος, Ν.239, σελ.359.

²⁸ Ευαγγελίδης Τρ., Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τομ.2ος, σελ.360-361. Παπουλίδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας..., σελ.126. Ζωίδης Γ., σελ.84.

²⁹ Δημαράς Κ., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, δ' έκδ., Αθήνα (1968), σελ.132. Μαζαράκης Αντ., Βιογραφία ενδόξων Κεφαλλήνων, Βενετία (1843) σελ. 172. Ζωίδης Γ., σελ.65. Παυλίδης Ελευθ. Ο Ελληνισμός της Ρωσίας, σελ.32.

Τσάρος Πέτρος ο Μεγάλος, προσκαλούσε τους σκλαβωμένους Έλληνες, στις 17 Ιανουαρίου και 14 Μαρτίου 1701, στην εμποροπανήγυρη της πόλης Αζόφ.³⁰ Ο ίδιος πάλι στις 11 Μαρτίου 1710, υποστηρίζοντας την προοδευτική αναπτυξιακή του πολιτική, παραχώρησε στον Έλληνα βιομήχανο Αλέξανδρο Λεβαντιανό, που είχε στην πόλη Νέρτσινσκ εργοστάσιο επεξεργασίας αργυρομετάλλου, άδεια ελεύθερου εμπορίου και εμπορικής διακίνησης σε όλη τη Ρωσική Αυτοκρατορία.³¹

Η προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσική Αυτοκρατορία το 1768 αύξησε το μεταναστευτικό κύμα των Ελλήνων του ελλαδικού χώρου. Στις 28 Μαρτίου 1775 δόθηκε άδεια στους Έλληνες που υπηρέτησαν στον ρωσικό στόλο του κόμη Ορλόφ, να εγκατασταθούν στις πόλεις Παντικάπαιον (Κερτς) και Ενικάλε.³² Στις 13 Αυγούστου 1776, με πρωτοβουλία του πρίγκιπα Γ. Πατιόμκιν, επιτράπηκε η μετοικεσία Ελλήνων από τα νησιά του Αιγαίου, του Ιονίου Πελάγους και την Πελοπόννησο, στις παραπάνω πόλεις αλλά και στο λιμάνι του Ταϊγανίου.³³

Οι Συνθήκες του Κιουτσούκ- Καϊναρτζή (1774) και του Αϊναλή-Καβάκ (1779) αποτελούν ιστορικό σταθμό στην ανάπτυξη των ελληνορωσικών σχέσεων. Οι Έλληνες εκμεταλλεύθηκαν με μεγάλη επιδεξιότητα τις δυνατότητες που τους έδωσαν οι συνθήκες. Για πρώτη φορά η Ρωσία αναγνωρίζεται από τον Σουλτάνο ως προστάτιδα δύναμη των υπόδουλων χριστιανών του, γεγονός που ψυχολογικά τόνωσε το ηθικό όλων των καταπιεσμένων Ελλήνων. Παράλληλα με το δικαίωμα της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στα στενά του Βοσπόρου που κέρδισε η Ρωσία, οι Έλληνες πλοιοκτήτες απέκτησαν το δικαίωμα να ταξιδεύουν με ρωσική σημαία στη Μεσόγειο και τον Εύξεινο Πόντο, και να ανταγωνίζονται τους Άγγλους που είχαν την αποκλειστικότητα του διαμετακομιστικού εμπορίου. Μέσα σε λίγα χρόνια σε ολόκληρη τη Μεσόγειο : "ήρχισαν Έλληνες ορίζοντες τας τιμάς των σιτηρών και τα πλοία αυτών ετόλμων και την πέραν των Γαδείρων οδόν του Ατλαντικού".³⁴

Την περίοδο της αρχιεροσύνης του Ιγνατίου (1771- 1786), ύστερα από συνεννόηση με την αυτοκράτειρα Αικατερίνη Β', ο Ελληνισμός της Κριμαίας στην πλειοψηφία του μετανάστευσε στα παράλια της Αζοφικής Θάλασσας για να πυκνώσει με χριστιανικό πληθυσμό την περιοχή. Στους νέους τόπους εγκατάστασης οι Έλληνες ίδρυσαν την πόλη Μαριούπολη, προς τιμήν της Παναγίας και 24 ελληνικά χωριά, οι κάτοικοι των οποίων διατηρούν ως τις μέρες μας την εθνική τους συνείδηση, την ελληνική τους διάλεκτο και τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό, παρά την εγκληματική

³⁰ POLNOE SOBRANIE ZAKONOV, τομ.ΙV, Ν.1826, σελ.132 και Ν.1840, σελ.160.

³¹ Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σέργιος, σελ.3.

³² Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σέργιος, σελ.3. Κοντογιάννης Π., σελ.398. Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ.4ος, σελ.460.

³³ Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σ., σελ.3. Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός της Κριμαίας, σελ.35-36.

³⁴ Ζωίδης Γ., σελ.79.

εγκατάλειψη του αθηναϊκού κράτους.³⁵

Οι Έλληνες της Ρωσίας συμμετέχοντας στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και στρατιωτικές δραστηριότητες της νέας τους πατρίδας, σχημάτισαν στις 3 Αυγούστου 1779 το ελληνικό στρατιωτικό σώμα, το οποίο αναπτύχθηκε σε τάγμα, ελέγχοντας στρατιωτικά τις περιοχές της Κριμαίας από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου και την Μπαλακλάβα ως τη Θεοδοσία.³⁶ Η διάλυση του ελληνικού τάγματος για πολιτικούς λόγους, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, την περίοδο της πανσλαβικής πολιτικής των Ρώσων, έδωσε την δυνατότητα στους πρώην στρατιωτικούς να ιδρύσουν στην πόλη Μπαχτσι- Σαράι μία από τις πλουσιότερες Ελληνικές κοινότητες. Οι πρώην στρατιωτικοί ασχολούμενοι με το εμπόριο και τα άλλα επικερδή επαγγέλματα της εποχής εκείνης, έγιναν μέσα σε λίγα χρόνια, οι πλουσιότεροι κάτοικοι της πόλης, στα σπίτια των οποίων φιλοξενούνταν τα καλοκαίρια τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας.³⁷

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι αναγκαστικές μετοικεσίες των Ελλήνων πήραν τρομακτικές διαστάσεις, εξ αιτίας της βάνουσης συμπεριφοράς των οθωμανικών αρχών αλλά και των τοπικών Τερεμπέηδων. Πολλοί Έλληνες της Αδριανούπολης τον Οκτώβριο του 1801 ζήτησαν τη λύτρωσή τους από τις θηριωδίες των στρατευμάτων του Παζβάνδογλου στην περιοχή της νεοϊδρυθείσας πόλης Οδησσού.³⁸ Τα συνεχιζόμενα ειδικά προνόμια των ρωσικών κυβερνήσεων στους χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής Χερσονήσου και της Μικράς Ασίας άνοιξαν τους δρόμους που οδηγούσαν, μέσω των ομαδικών μετοικεσιών, στην δημιουργία νέων δυναμικών ελληνικών κοινοτήτων, αλλά και αμιγών ελληνικών χωριών στις περιοχές της Χερσώνας, της Οδησσού, του Νικολάεβου.

Έλληνες από την Τραπεζούντα και την Σινώπη αξιοποιώντας την δυνατότητα του Ουκαξίου του 1798 ήρθαν το 1812 στη Θεοδοσία, όπου τους καλοδέχτηκε ο Κυβερνήτης της Ταυρικής Bronewski.³⁹

Πολλοί από τους Έλληνες οικονομικούς παράγοντες της Ρωσίας διέθεσαν τεράστια ποσά για την καλλιέργεια της ελληνικής παιδείας, για τον απελευθερωτικό αγώνα και την ορθοδοξία. Παράλληλα βοήθησαν οικονομικά και την δεύτερη πατρίδα τους, τη

³⁵ Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός της Κριμαίας, Αθήνα (1990), σελ.39. Κοντογιάννης Π., Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Ρωσοτουρκικών πόλεμον, Αθήνα (1907), σελ.399. Blan Otto, Griechisch- türkische Sprach-Problem, στο περ.: Zeitschrift der Deutschen Morgenländlichen Gesellschaft, τομ.82ος, Leipzig (1874), σελ.571.

³⁶ Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ.4ος, σελ.461. Κοντογιάννης Π., σελ.400. Παλαιολόγος Π., Ο εν Νοτίω Ρωσσία Ελληνισμός, στο: "Παρνασσός" Αθήνα (1881), τομ.5ος, σελ.536.

³⁷ Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σ., σελ.5.

³⁸ Μενσσικόφ Βλ., και Τσεχμίστρεγκο Σ., σελ.5-6. Βλέπε επίσης. Αυγητίδης Κ., Οι Έλληνες της Οδησσού και η επανάσταση του 1821, σελ.41-42.

³⁹ Βακαλόπουλος Απ., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τομ.4ος, Θεσσαλονίκη (1973), σελ.463. Ανώνυμος, Περί των Ελλήνων, στο περ. "Πανδώρα", Αθήνα (1853-54), τομ.4ος, σελ.103.

Ρωσία, η οποία για τις εκδουλεύσεις και τις δωρεές τους, τους αντάμειψε με υψηλές κρατικές διακρίσεις.⁴⁰

Ανάλογη ήταν η προσφορά και των Ελλήνων λογίων απέναντι στις δύο πατρίδες τους, όπως του Ευγένιου Βούλγαρη, του Νικηφόρου Θεοτόκη, του Αθανάσιου Ψαλίδα.⁴¹

Εκτός από τους εμπόρους και λογίους η φιλόξενη Ρωσία δέχτηκε στα εδάφη της και πολλούς αγωνιστές και καπετάνιους, που κατατάχτηκαν στο ρωσικό στρατό, φοίτησαν σε στρατιωτικές σχολές, διακρίθηκαν σε μάχες και αναδείχτηκαν ανώτερα και ανώτατα στελέχη του ρωσικού στρατού. Από τον μεγάλο κατάλογο των Ελλήνων αξιωματικών του ρωσικού στρατού δανείζομαι ορισμένα ονόματα όπως του Κρούτς, του Γοργόλη, του Ροδοφοινίκη, του Μωυσή Κρίτσκη, του Παπαδόπουλου, του Περραιβού, του Κατσώνη, του Γιωργάκη Ολύμπιου, του Καραβιά, των Υψηλάντηδων.⁴²

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι Έλληνες εφοδίαζαν με εμπορεύματα σχεδόν όλες τις χώρες που εμπορεύονταν στα νερά της Ανατολής και είχαν τα εμπορικά τους σπίτια όχι μόνο σε όλα τα μεγάλα λιμάνια της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, στη Βαλκανική Χερσόνησο και τη Μικρά Ασία, αλλά και στη Μόσχα, τη Βιέννη, το Παρίσι και το Λονδίνο. Στα χέρια τους είχε συγκεντρωθεί σχεδόν ολόκληρο το τουρκικό και το νοτιορωσικό εμπόριο, καθώς επίσης και ένα σημαντικό μέρος του διαμετακομιστικού εμπορίου της Δυτικής Ευρώπης με τις ασιατικές χώρες. Ιδιαίτερα πρόκοψαν οι έμποροι από τα νησιά Ύδρα, Ψαρά, Σπέτσες και Χίο. Οι Έλληνες πλοιοκτήτες συγκέντρωσαν στα θησαυροφυλάκιά τους τεράστια πλούτη.

Η επόμενη ομαδική μετοικεσία Ελλήνων του Πόντου έγινε το διάστημα 1804-1810 εξ αιτίας του θρησκευτικού φανατισμού και της σκληρής συμπεριφοράς των Τερεμπέδων.⁴³

---

⁴⁰ Εφημερίδα Κλειώ, έτος ΙΕ' αρ.φύλ.810(25.01.1877), 852(15.10.1877), 861(17.12.1877). Ροσόλυμος Π., Η εν Οδησσώ Ελληνική Εκκλησία, στο Ημερολόγιον "Η Μέλισσα", Οδησός (1916), σελ.24-31. Λουκάτος Σπύρος, Ο Ελληνισμός της Διασποράς και η κρίση του Ανατολικού Ζητήματος, 1875-1881, στα πρακτικά του Διεθνούς Ιστορικού Συμποσίου: "Η τελευταία φάση της Ανατολικής κρίσεως και ο Ελληνισμός (1878-1881), Αθήνα (1983), σελ.342. Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1914, Γ/174, φάκελος Εισφορών αρ. πρωτ.20083, Αθήνα(2.07.1914). Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1914, Δ/100, Εσωτερικός Τύπος, Νοβοσίτσι, αρ.πρωτ.196 (11.06.1914). Νικολαΐδου Ελ., σελ.117. Παυλίδης Ελ., Ο Ελληνισμός της Ρωσίας, σελ.39. Αλεξίου Ι., Εθνικοί ευεργέται, Αθήνα (1975), σελ.152-158. Παπουλίδης Κ., Γρηγόριος Μαρασλής (1831-1907), Θεσσαλονίκη (1989). Του ιδίου, Οι Έλληνες της Ρωσίας..., σελ.126.

⁴¹ Ιλίνσκαγια-Αλεξανδροπούλου Σ., Οι Έλληνες της Ρωσίας ως συνδετικός κρίκος των δύο πολιτισμών, σελ.24. Ζωΐδης Γ., Πατροπαράδοτη φιλία, σελ.86. Δημαράς Κ., σελ.131-134.

⁴² Παπουλίδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα, σελ.127-128. Σοκολιούκ Β., Μια μαρτυρική Οδύσσεια, σελ.38. Παλαιολόγος Π., Ο εν τη Νοτίω Ρωσσία Ελληνισμός, στο περ. "Παρνασσός", Αθήνα, τομ.5ος, σελ.538. Κοντογιάννης Π., σελ.401. Σπάρο Όλγα, Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η Ρωσία (1821-1829). Αθήνα (1985), σελ.41-42.

⁴³ Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.228. Φωτιάδης Κ., Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας..., σελ.290.

Ο αρχιμανδρίτης Πανάρετος στο βιβλίο του "Ο Πόντος ανά τους αιώνες" γράφει ότι : "Εν έτει 1806, οι τερεπέγηδες των Λαζών δυσανεστηθέντες κατά της τουρκικής κυβερνήσεως, επανέστησαν, και επιστρατεύσαντες τους υπηκόους των τιμαρίων έκαστος, εξώρμησαν εκ Ριζούντος κατά των παραλιακών πόλεων και επαρχιών του Πόντου, και έφτασαν καιόντες και ερημούντες διά Κερασούντος και Οινόης μέχρι Θεμισκύρας.

Οι κάτοικοι των ούτω καταπατηθέντων μερών υπέστησαν τα πάνδεινα, αι δε περιουσίαι γενικώς ελεηλατήθησαν, καθόσον η επιδρομή ενείχε μεν χαρακτήρα στάσεως κατά του κράτους είχαν όμως ελατήρια καθαρώς ληστρικά. Ένεκα τούτου, πολλοί Έλληνες ηναγκάσθησαν να εγκαταλείψωσι το πάτριον έδαφος και καταφύγωσιν εις Ρωσίαν, οδηγούμενοι υπό του αρχηγού αυτών Μητροπολίτου Νεοκαισάρειας. Κατασταλείσης μετά τινά έτη της στάσεως των Λαζών και αποκατασταθείσης οπωσδήποτε ασφαλείας ο Μητροπολίτης Νεοκαισάρειας μετά τινών εκ των μεταναστών επανήλθον εις τας εστίας αυτών, αλλ' οι πλείστοι έμειναν εν Ρωσία και εγκατεστάθησαν εις τας προς τον Εύξεινον Πόντον Επαρχίας αυτής."⁴⁴

Μια συμπαγής ομάδα 120 οικογενειών αυτής της περιόδου ίδρυσε το 1813 το ελληνικό χωριό Τσινσγκαρό, το οποίο ενισχύθηκε το 1822 από άλλες 100 οικογένειες.

Η ελληνική επανάσταση του 1821 στέρησε και τα στοιχειώδη πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα, που είχανε οι Έλληνες του Πόντου. Η γλωσσική και θρησκευτική καταπίεση ανάγκασε πολλούς Έλληνες να καταφύγουν στην ομόθρησκη Ρωσία, όπου ίδρυσαν τα χωριά Γκομαρέτι, Μικρό Γκομαρέτι, Ουπναρά, Βαλισπίρι, Κεϊβαν κ.ά.

Ελληνικού πληθυσμοί εκτοπίστηκαν και σε άλλες περιοχές της Γεωργίας και του Καυκάσου. Ελπίζουμε ότι τα κρατικά αρχεία των διαφόρων πόλεων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και του Υπουργείου Εξωτερικών των διαφόρων Δημοκρατιών θα ρίξουν άπλετο φως και σ' αυτό το κεφάλαιο της Ιστορίας του Μαυροθαλασσίτικου Ελληνισμού. Από το ενσυνείδητα πυρπολημένο από Γεωργιανούς, το 1993 κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, Κεντρικό Κρατικό αρχείο της Αμπχαζίας στην πόλη Σοχούμ, αντλούμε την ιστορική μαρτυρία ενός εγγράφου, που είχε λίγο πιο πριν διασωθεί από τον διευθυντή του αρχείου Ν. Ιωαννίδη, ότι το 1821 χτίστηκε εκκλησία με την φροντίδα του Έλληνα Σκαρδάκη. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί πιστεώς την παρουσία αρκετών Ελλήνων, οι οποίοι νιώθανε την ανάγκη να έχουνε τον δικό τους λατρευτικό χώρο για την εκπλήρωση των θρησκευτικών τους υποχρεώσεων.⁴⁵

Η ελληνικότητα της πόλης Σοχούμ της αρχαίας Διοσκουριάδας ως τις αρχές του 20ου αιώνα, είναι ιστορικά τεκμηριωμένη. Το 1886 οι περισσότεροι κάτοικοι της πόλης ήταν Έλληνες.⁴⁶

⁴⁴ Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.228.

⁴⁵ Ιωαννίδης Ν., Οι Έλληνες της Αμπχαζίας, Σοχούμ(1990), σελ.14.(Ρωσικά)

⁴⁶ Το 1886 ο πληθυσμός της πόλης Σοχούμ, σύμφωνα με έγγραφο του Κρατικού Ιστορικού Αρχείου του Σοχούμ, το οποίο μελέτησε ο υποδιευθυντής του ίδιου αρχείου Ν.Ιωαννίδης, ήταν 1367 οικογένειες. Από εθνολογική άποψη οι 310 οικογένειες ήταν ρωσικές, 168 γεωργιάνικες (Μιγκρέλιοι, Ιμερέτιοι, Καρβέλιοι) 300

Μεγάλο ρόλο στην αφύπνιση της εθνικής συνείδησης του ελληνικού λαού και την άνοδο των επαναστατικών εθνικοαπελευθερωτικών του δυνάμεων, έπαιξαν οι πόλεμοι της Ρωσίας εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.

Ο εκπρόσωπος του Ελληνικού Διαφωτισμού στη Γαλλία Αδαμάντιος Κοραΐς, που αγαπούσε την Γαλλία όσο και την πατρίδα του Ελλάδα, αναγνωρίζοντας την αμοιβαία ελληνορωσική βοήθεια γράφει το 1803: "Οι νέοι αυτοί επίστρατοι αγκάλιασαν σαν δικό τους τον αγώνα της ρωσική Αυλής και ο θρίαμβος των όπλων της στάθηκε το αντικείμενο των ευχών όλου του έθνους, που κινιόταν από διάφορα ελατήρια. Άλλοι μεν επιδιώκανε να εκδικηθούν την αδικία των τυράννων τους· για άλλους πάλι ο πόλεμος της Ρωσίας ήταν πόλεμος της ίδιας της θρησκείας, ώστε αντικρίζοντας τους Ρώσους, τους θεωρούσαν σαν αναστηλωτές των γκρεμισμένων και αλλαγμένων σε τζαμιά εκκλησιών τους· Μερικοί πάλι έβλεπαν τους Ρώσους σαν ένα έθνος προορισμένο να προετοιμάσει την απελευθέρωση της Ελλάδας".⁴⁷

Οι Έλληνες έτρεφαν μεγάλες ελπίδες στην ένοπλη βοήθεια της Ρωσίας και αυτό το είχαν υποσχεθεί στον λαό.

Οι ελπίδες των Ελλήνων για ουσιαστική βοήθεια αναζωπυρώνονταν και από τη στάση των διπλωματικών αντιπροσώπων της Ρωσίας, που υπηρετούσαν στις μεγάλες πόλεις του υπόδουλου Ελληνισμού. Είναι ιστορικά τεκμηριωμένο ότι οι περισσότεροι προξενικοί υπάλληλοι της Ρωσίας ήταν ελληνικής καταγωγής κυνηγημένοι πρόσφυγες, οι οποίοι δεν ξέχασαν το χρέος τους απέναντι στην υπόδουλη πατρίδα τους. Αξιοποιώντας το δικαίωμα της διπλωματικής ασυλίας και της Συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊνάρτζη, σύμφωνα με την οποία οι υπόδουλοι χριστιανοί του Σουλτάνου βρίσκονταν κάτω από την προστασία της Ρωσίας, βοήθησαν πολύπλευρα τους καταδικωμένους Έλληνες από τις παρανομίες, τις αδικίες, τους βιασμούς, τις αυθαιρεσίες και τις δολοφονίες των τερεμπέηδων, των τοπικών αρχών αλλά και του φανατισμένου μουσουλμανικού πληθυσμού.

Βοήθησαν όμως μέσα από τις ανώτατες θέσεις του κρατικού ρωσικού μηχανισμού και τη δεύτερή τους πατρίδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικογένεια του ποντιακής καταγωγής Κωνσταντίνου Υψηλάντη. Και τα τέσσερα παιδιά του υπηρέτησαν με ζήλο τη Ρωσία. Μάλιστα, ο μελλοντικός αρχηγός της Ελληνικής Επανάστασης Αλέξανδρος, έχασε το χέρι του γι' αυτήν πολεμώντας στη μάχη του Κουλμ.

Έτσι εξηγείται το αυθόρμητο φιλελληνικό κίνημα του ρωσικού λαού, για την Ελληνική Επανάσταση και τον Ελληνικό λαό γενικά.

Ο Α. Πούσκιν στο "Ημερολόγιο του Κισινιόφ" στις 2 Απριλίου του 1821 έγραφε για την ελληνική Επανάσταση: "Η βραδιά δόθηκε στο σπίτι της Ν. Γκ., εξαιρετικής Ελληνίδας. Μιλούσαν για τον Α Υψηλάντη. Ανάμεσα σε πέντε Έλληνες εγώ μόνο μιλούσα σαν

αρμενικές, 34 αμπχαζικές, 20 πολωνικές, 36 εβραϊκές και 499 ελληνικές. Περισσότερα βλέπε στο βιβλίο του Ν.Ιωαννίδη, σελ.17.

⁴⁷ Σπάρο Όλγα, σελ.28.

Έλληνας. Όλοι έχασαν την εμπιστοσύνη τους στην επιτυχία των επιχειρήσεων της Εταιρίας. Εγώ πιστεύω ακράδαντα ότι η Ελλάδα θα θριαμβεύσει και τα 25.000.000 των Τούρκων θα αφήσουν την ανθηρή χώρα της Ελλάδας στους νόμιμους κληρονόμους του Ομήρου και του Θεμιστοκλή".⁴⁸

Πέρα από το φιλελληνικό κίνημα του ρωσικού λαού, η ομόδοξη Ρωσία, βασικά για την προώθηση των δικών της συμφερόντων στα Βαλκάνια και την έξοδό της στη Μεσόγειο, έπαιξε προοδευτικό ρόλο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του 1821. Το γεγονός αυτό ξύπνησε πάλι τα προαιώνια αισθήματα συμπάθειας και ελπίδας των υπόδουλων Ελλήνων προς το ξανθόν γένος, το ελευθερωτή Μόσκοβο, στον οποίο ο ελληνικός λαός αφιέρωσε πολλά τραγούδια του, χαρακτηρίζοντας τους Τσάρους νέους Μεσσίες, "ως τελειότατον δώρον εκ του Θεού καταπεμφθέν"⁴⁹:

" Ακόμα τουτ την Άνοιξη, ραγιάδες, ραγιάδες
τούτο το καλοκαίρι καύμένη Ρούμελη
Όσο ναρθεί ο Μόσκοβος, ραγιάδες, ραγιάδες
να φέρει το σεφέρι Μωριά και Ρούμελη".

Στο πλευρό της Φιλικής Εταιρίας, όταν πια έγινε γνωστή, βρίσκονταν η προοδευτική ρωσική κοινωνία, από την Οδησό ως το Κισινιόφ και το Κίεβο, η οποία υποστήριζε ανοιχτά τη δράση της.

Στο σπίτι του δεκεμβριστή στρατηγού Μιχαήλ Ορλόφ, στο Κισινιόφ, σύχναζαν τα μέλη της Φιλικής Εταιρίας, οι Ρώσοι αξιωματικοί Β. Ραέφσκι, Κ. Οχόνικοφ, οι στρατηγοί Π. Πουστίν και Π. Πέστελ, ο μεγάλος ποιητής Α. Πούσκιν για να συζητήσουν για τα διάφορα λογοτεχνικά, φιλοσοφικά και κυρίως πολιτικά θέματα. Ο Α. Βέλτμαν στα απομνημονεύματά του γράφει ότι : "Σε κάθε βήμα άναβε η συζήτηση για τις υποθέσεις των Ελλήνων. Η συμπάθεια γι' αυτούς ήταν κάτι το ασυνήθιστο".⁵⁰

Οι ελληνικές κοινότητες που υπήρχαν σχεδόν σε όλες τις πόλεις της Ρωσίας έγιναν πραγματικές εστίες προετοιμασίας του απελευθερωτικού αγώνα. Με πρωτοπόρο την Οδησό και τα μέλη της Φιλικής Εταιρίας, τα ελληνικά εμπορικά πλοία μετέφεραν κρυφά στην Ελλάδα οπλισμό για την εξέγερση και χρηματική βοήθεια. Ανεκτίμητες ήταν οι υπηρεσίες που προσέφερε στον αγώνα ο μεγάλος Έλληνας πολιτικός της Ρωσίας και αργότερα πρώτος Κυβερνήτης της ανεξάρτητης Ελλάδας Ιωάννης Καποδίστριας, στον οποίο νωρίτερα ο Τσάρος εμπιστεύθηκε το Υπουργείο Εξωτερικών του.

Το αποτέλεσμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828-1829, ανάγκασαν τους Έλληνες του Πόντου να πάρουν για μια ακόμη φορά τον δρόμο της αναγκαστικής εξόδου προς την ομόθρησκη Ρωσία. Αιτία η θερμή

⁴⁸ Πούσκιν Α., Άπαντα, Πετρούπολη, τομ.5ος, σελ.528. Σπάρο Όλγα, σελ.97-98. Για τη μεγάλη προσφορά του Πούσκιν στο φιλελληνικό κίνημα της Ρωσίας βλέπε επίσης το άρθρο της Σ.Ιλίνσκαγια- Αλεξανδροπούλου, Οι Έλληνες της Ρωσίας ως συνδετικός κρίκος των δύο πολιτισμών, σελ.27-28.

⁴⁹ Ζωίδης Γ., σελ.59.

⁵⁰ Σπάρο Όλγα, σελ.97. Βλέπε επίσης το βιβλίο του Λ.Μάικοφ, "Ο Πούσκιν", Πετρούπολη (1899), σελ.118.

υποδοχή που επεφύλαξαν οι Έλληνες στο ρωσικό στρατό, όταν κατέλαβε τον Ανατολικό Πόντο και συγκεκριμένα την Αργυρούπολη και το Ερζερούμ. Ο ιστορικός του Πόντου Περικλής Τριανταφυλλίδης περιγράφει ως εξής τα δραματικά εκείνα γεγονότα :

"Τω 1828 ο Ρωσικός στρατός αμαχητί κυριεύσας την Θεοδοσιούπολιν (Ερζερούμ = Άρζ-ι-Ρούμ = γη Ρωμαίων) έφτασεν εις την Αργυρούπολιν (Κιουμούς χανέ), οι Χριστιανοί Έλληνες, προεξάρχοντος του αρχιερέως Σιλβέστρου, εξήλθον δαφνοστόλιστοι και μετά ψαλμωδιών και φώτων και εξαπτερύγων και λιτανειών εδέχθησαν τον ορθόδοξον τούτον στρατόν' αλλά μετ' ολίγον ειρήνης γενομένης ο μεν ρωσικός στρατός απεχώρει, οι δε Έλληνες φοβούμενοι την εκδίκησιν, τινές αφέντες ά είχαν ηκολούθησαν τους Ρώσους και μετώκησαν περί τα όρια της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, συνοικήσαντες μετά των εκ της Θεοδοσιουπόλεως ωσαύτως μεταστάντων περί Τιφλίδα και Αλεξανδρούπολιν ουκ ολίγα χωρία. Τρεις ημέρας μετά την αποχώρησιν του στρατού, οι Τούρκοι εκδίκησιν πνέοντες, επέπεσον επί τους Χριστιανούς ο δε αρχιερέως εις υπόγειον κεχωσμένος μόλις επέζησε μήνας τινάς".⁵¹

Κατά την οπισθοχώρησιν του ρωσικού στρατού μετά την Συνθήκη της Αδριανούπολης (2\9\1829) ο πρίγκιπας της Βαρσοβίας στρατηγός Πασκέβιτς, φοβούμενος τον αφανισμό των Ελλήνων του Πόντου από τους Οθωμανούς διόρισε στις 7\9\1829 τον αρχιμεταλλουργό της Αργυρούπολης κ. Θ. Ζαξενόπουλο επικεφαλής των χιλιάδων Ελλήνων που ακολούθησαν το ρωσικό στρατό.⁵²

Ο Γάλλος Felix Fonton που ήταν στην Αργυρούπολη μαζί με τα ρωσικά στρατεύματα του Πασκέβιτς, περιγράφει ως εξής την υποδοχή των Ελλήνων: "Μόλις έφτασε η είδηση ότι πλησιάζουν οι Ρώσοι και ενώ οι Τούρκοι που βρίσκονταν στην περιοχή απομακρύνθηκαν για να σωθούν, οι Έλληνες που αποτελούσαν τον πληθυσμό αυτής της κωμόπολης, βγήκαν όλοι μαζί να προϋπαντήσουν τους ομόπιστους τους Ρώσους, ψάλλοντας θρησκευτικούς ύμνους στα ελληνικά. Την πομπή οδηγούσαν ιερωμένοι, κρατώντας το σταυρό και τις εικόνες τους. Ο Μητροπολίτης παρέδωσε τα κλειδιά της εκκλησίας μέσα σε δάκρυα χαράς του πλήθους, που στη συνέχεια κινήθηκε προς το ναό, για να ευχαριστήσει το Θεό για την απελευθέρωσή του... Για πρώτη φορά εδώ και αιώνες οι καμπάνες καλούσαν τους καταπιεσμένους χριστιανούς της περιοχής".⁵³

42.000 Ελληνοπόντιοι κατά τον Felix Fonton, αναγκάστηκαν να φύγουν στη Ρωσία, μόνο το 1829. Με εισήγηση του στρατηγού Πασκέβιτς η ρωσική κυβέρνηση, εγκατέστησε τους ξεριζωμένους Έλληνες στην άγονη περιοχή της Τσάλκας, όπου ίδρυσαν 27

⁵¹ Τριανταφυλλίδης Π., Η εν Πόντω Ελληνική Φυλή ήτοι τα Ποντικά, Αθήνα (1866), σελ.100. Βλέπε επίσης το βιβλίο του ίδιου συγγραφέα "Οι Φυγάδες" Αθήνα (1870), σελ.77. Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.231-232.

⁵² Ανώνυμος, Η Ιστορία της εγκατάστασης των Ελλήνων στη Γεωργία, στο περ. "Ποντιακή Εστία", Θεσσαλονίκη (1990), αρ.τευχ.80, σελ.8-9.

⁵³ •ανθοπούλου-Κυριακού Άρτεμη, Μεταναστεύσεις των Ελλήνων του Πόντου στη Ρωσία κατά το 19ο αιώνα, στο: Ο Ποντιακός Ελληνισμός της τέως Σοβιετικής Ένωσης, Θεσσαλονίκη (1991), έκδοση Παναγία Σουμελά, σελ.10.

ελληνικά χωριά: Ιμέρα, Μπεστασέν, Μπασκόφ, Λιβιάδ, Καρακόμ Κιαριάκ, Σάντα, Χαραμπά, Αχαλίκ, Νέο Χαραμπά, Μπαρμαξίζ, Σιπιάκ, Σαναμέρ, Χαμπίκ, Γκιούνια- Καλά, Τσινσγγαρό, Γετί- Κιλσέ, Τσινίς, Ολιάγκ, Αβρανλό, Κιουμπάτ, Ταρσόν, Χαντό, Ρεχά, Κλτεϊζ και Τσάλκα. Επίσης ίδρυσαν τρία χωριά στην περιοχή Γκομαρέτη και συγκεκριμένα το Ντεμούρ- Μπουλάχ, το Αμπερλό και το Κεϊβαν Μπουμασόν και τρία χωριά στην περιφέρεια Μπεσκετσέτ, τα Οπρετά, Κασκα -Τάνα και Τσαραέρ.

Στις 26 Μαρτίου 1831 ο στρατηγός Πασκέβιτς ενημερώνει τον Τσάρο της Ρωσίας για το αποτέλεσμα της εξόδου των Ελλήνων του Πόντου:

"Υμετέρα υψηλότης του Αυτοκράτορα, προσέχοντας τη μοίρα των χριστιανών, των Αρμενίων και των Ελλήνων, που υποφέρουν κάτω από τον ζυγό των μωαμεθανών, τους επιτρέψαμε να πάρουν τόπους μέσα στα όριά μας, τους ορίσαμε ακόμα βοήθημα των 90.000 ρουβλίων, τους δώσαμε δανεικά και ψωμί (σιτάρι) από τις προμήθειες της περιοχής των Αρμενίων.

...όταν κατά την συνθήκη ειρήνης ο ρωσικός στρατός αναχώρησε από τις περιοχές της Τουρκίας που κατάκτησε, τότε οι Έλληνες και σχεδόν όλοι οι Αρμένιοι, αφήνοντας τα σπίτια τους και όλα τα άλλα που είχαν πήγαν με τις οικογένειές τους μαζί με το στρατό μας. Περισσότερες από 14 χιλιάδες οικογένειες, το σύνολο 90 χιλιάδες άτομα ήρθαν υπό την προστασία σας, αξιότιμε Βασιλεύ.⁵⁴

Η έξοδος δεν σταμάτησε τα επόμενα χρόνια. Ο Περικλής Τριανταφυλλίδης αναφέρει ότι :

"Εν τη επαρχία Χαλδίας εκ της περιφέρειας Χαιριανών, εις την επικράτειαν του Λύκου ποταμού, ουκ ολίγος αριθμός Ελλήνων μετηνάστευσεν εις την Ρωσίαν. Λ.χ. εκ των χωρίων Ζιμένα, Μεζίρα, Ζαγκάρ, Ταρσός, Σελίνδερ, Σίον, Μαυρολίθι, Τσαούλ, Κυμπατούρ, Τουμάν Ογλού, Πελέν κτλ"...Ενταύθα δε (εν τη περιφέρεια Χαιριανών) εν μέσω των Καρδούχων (Κούρδων), επ' εσχάτων αναλώμασιν ουκ ολίγοις και πόνοις πολλοίς, ο επίσκοπος Νικοπόλεως Ιερεμίας, ανήγειρε μοναστήριον και Σχολήν, αλλ' επειδή αντέτεινον οι Καρδούχοι και οι Έλληνες μετηνάστευον, απηλπίσθη ο ανήρ".⁵⁵

Για την ομαλή αποκατάστασή τους οι ρωσικές αρχές συγκρότησαν ειδικές επιτροπές, οι οποίες επεξεργάστηκαν διάφορα μοντέλα μόνιμης εγκατάστασής τους στις παραμεθόριες περιοχές. Αυτό το έκαναν για να εξασφαλίσουν τα συνοριακά προβλήματα που αντιμετώπιζαν από τις μετακινήσεις των μουσουλμανικών εθνοτήτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στο πνεύμα αυτό και για να δέσουν τους Έλληνες με τη γη, πολλές φορές τους παραχωρούσαν ειδικά προνόμια, π.χ. τίτλους ευγενείας (ειδικό διάταγμα του 1847) ή το αποκλειστικό προνόμιο των Ελλήνων μόνο από όλες τις ξένες εθνότητες, να υπηρετούν στην προσωπική λεγεώνα του Τσάρου Νικολάου Α' (Νόμος 24 Δεκεμβρίου 1855).⁵⁶

⁵⁴ Α.Κ.Α.Κ., Τιφλίς (1878), τομ.7ος, σελ.845.

⁵⁵ Τριανταφυλλίδης Π., Ποντικά, σελ.107.

⁵⁶ Φωτιάδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας, στο "Επτά Ημέρες" της εφημ. Καθημερινή, Αθήνα (26.06.1994), σελ.4.

Ο Κριμαϊκός πόλεμος 1853-1856, η αποκάλυψη των Κρυπτοχριστιανών του Πόντου, η υποταγή και η μετακίνηση το 1864 των μουσουλμάνων Κιρκασίων από τον Καύκασο στα οθωμανοκρατούμενα εδάφη του Πόντου επιδείνωσαν τις σχέσεις των Ελλήνων με τους ντόπιους και τους νέους πρόσφυγες μωαμεθανούς, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι πολλών ελληνικών χωριών να πάρουν το δρόμο της σωτηρίας ξανά προς τη Ρωσία.⁵⁷ Με εντολή του ίδιου του Τσάρου Νικολάου Α' στις 10 Μαρτίου 1866 εγκαταστάθηκαν σε δημόσιες εκτάσεις ή στα μέρη που εγκατέλειψαν οι Κιρκάσιοι. Στους νέους ξεριζωμένους Έλληνες, δόθηκε, εν μέρει εκβιαστικά για τη σταδιακή ρωσοποίησή τους, η ρωσική υπηκοότητα.

Την περίοδο αυτή ιδρύθηκαν τα χωριά της διοίκησης Τιφλίδας, Τσιουγγαρό, Σέκιτλι, Μεγάλη Ιραγά, Φτελέν, Ιβάνοφκα και Βεζιρόφκα, αλλά και ορισμένα στην περιοχή της Τσάλκας.⁵⁸

Οι περισσότεροι κάτοικοι αυτής της περιοχής ήσαν ελληνόφωνοι καταγόμενοι από τη Σάντα του Πόντου, οι οποίοι κατόρθωσαν να διατηρήσουν τη χριστιανική θρησκεία και την ελληνική τους γλώσσα, γιατί κατοικούσαν σε δύσβατες ορεινές περιοχές όπου δεν έφτανε η αυθαιρεσία του δυνάστη. Αντίθετα οι Έλληνες της Τσάλκας εκτός από τα χωριά Σάντα, Χαραμπά και Ταρσόν ήσαν Τουρκόφωνοι.

Την περίοδο 1860-1870 νέα κύματα φυγής κατέφθασαν στην περιοχή της Απχαζίας από τις πεδινές περιοχές του Πόντου, όπου οι περισσότεροι πρόσφυγες ήταν κυρίως καπνοπαραγωγοί. Το 1869 σχηματίστηκαν τα ελληνικά χωριά Αλεξαντρόβσκα, Ολγκίνσκοε, Γκεοργκιέβσκοε, Αντρέεβσκοε και Αζάντα.⁵⁹

Την ίδια περίοδο ιδρύθηκαν επίσης αρκετά αμιγή ελληνικά χωριά στις ρωσικές ακτές του Κυβερνείου του Κουμπάν αλλά και στις περιφέρειες της Σταυρούπολης και του Κρασνοντάρ, τα οποία παρά τη σταλινική γενοκτονία διατηρούν ως σήμερα τις ελληνικές παραδόσεις και τα ελληνικά ήθη και έθιμα.

Ο Περικλής Τριανταφυλλίδης, αυτόπτης μάρτυρας των ιστορικών γεγονότων της εποχής του, περιγράφει με πόνο ψυχής την ερήμωση των ελληνικών χωριών και πόλεων :

"Ηναγκάσθησαν πλείστοι ομογενείς μετά την των Κιρκασίων μετανάστευσιν, από των περί Καύκασον χωρών, να μετοικήσωσιν εις τας εκκενωθείσας χώρας. Καίτοι δε πολλά και δεινά παθόντων εν τη μεταναστεύσει και μετά ταύτην και δεκατιζομένων, η μετοίκησις ολονέν εξακολουθεί και μετ' επιτάσεως μάλιστα εν τη επαρχία Χαλδίας· διατηρούσι δε μάλιστα τον εθνισμόν, την γλώσσαν και τας εθνικάς αυτών αναμνήσεις".⁶⁰

⁵⁷ Bryer A., *The Cryptochristians of the Pontos*, σελ.26-27 και 42-44. Πανάρετος, *Ο Πόντος ανά τους αιώνες*, σελ.232. Αναθοπούλου-Κυριακού Α., σελ.12-14. Φωτιάδης Κ., *Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας...*, σελ.392. Χριστόπουλος Χρ., *Ελληνορωσικά Σχέσεις διά μέσου των αιώνων*, Αθήνα (1967), σελ.151.

⁵⁸ ΑΚΛΑΕΒ Α.Ρ., *Ελληνικές εγκαταστάσεις στον Καύκασο και δημιουργία εθνικής ομάδας Ελλήνων της Γεωργίας*. Δακτ. χφ. Αρχείο Κώστα Φωτιάδη, σελ.13.

⁵⁹ ΑΚΛΑΕΒ, σελ.14. Βλέπε επίσης: Πανάρετος, *Ο Πόντος ανά τους αιώνες*, σελ.232.

⁶⁰ Τριανταφυλλίδης Π., *Ποντικά*, σελ.28.

Εδώ ο συγγραφέας με τη φράση "Μετά την των Κιρκασίων μετανάστευσιν...εις τας εκκενωθείσας χώρας" εννοεί τις ΒΔ. χώρες του Καυκάσου, όπου ζούσαν οι Κιρκάσιοι. Στις περιοχές αυτές : "πλείστοι Έλληνες ήρξαντο εμπορευόμενοι. Εμπορικά καθιδρύματα Ελληνικά ευρίσκονται πανταχού καθ' όλην την παραλία του Ευξείνου, την υπό των Ρώσων κατεχομένην".⁶¹

Το 1866, μετοίκησαν στη Ρωσία οι Έλληνες της επαρχίας Νικοπόλεως: "Ούτοι απελπισθέντες εκ της μεταξύ των Κούρδων αφορήτου ζωής, εγκατέλειψαν οικίας, Εκκλησίας, αγρούς, ναούς και κήπους· δύο ολόκληρα χωριά εκκενώθησαν και οι ναοί εκλείσθησαν· σήμερον δε ουδείς άλλος λόγος γίνεται ή περί μόνης μεταναστεύσεως· καίτοι δε πολλά παθόντες, ουχ ήττον εξακολουθούσι μετά προθυμίας μεταναστεύοντες".⁶²

Την ίδια τύχη είχαν και οι Έλληνες της επαρχίας Απές. "Και εκ της ορεινής και τερψιχώρου περιφέρειας του ποταμίου Απεσίου του εκβάλλοντος εις το Ίριν (= Γεσίλ ηρμάκ) εγένοντο πολλαί μετοικεσείαι εις την Ρωσίαν· ενταύθα των χωρίων Ινογνή και Τζελέπ οι κάτοικοι άπαντες μετηνάστευσαν".⁶³

Και εξ Οινόης και εκ Τραπεζούντος, Σουρμένων, Κρώμνης και Ριζαίου μετηνάστευσαν".

Η μαζικότερη μετοικεσία ποντιακών πληθυσμών στην Γεωργία αλλά και στην υπόλοιπη Ρωσία, έγινε αμέσως μετά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876-1878. Υπολογίζεται ότι περισσότεροι από 100.000 Έλληνες εγκατέλειψαν τον Πόντο την δεκαετία της περιόδου αυτής. Στην Αμπχαζία οι νέες ομάδες Ελλήνων εγκαταστάθηκαν στα χωριά Μαρίνσκοε, Μιχαήλοβσκα, Κονσταντίνοβσκα, Εκάβσκα, αλλά και στις πόλεις Σοχούμ, Σότσι Ρουστάβι, Μαϊκόπ, Αικατερινοντάρ, Ανάπα, Νοβοροσίσκ. Αυτήν την περίοδο ερημώθηκαν τελείως οι περιοχές Τοκέτης, Ερζερούμ, Μπαϊμπούρτ και Σεβάστειας από τον ελληνικό τους πληθυσμό, η πλειοψηφία του οποίου εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Καρς, όπου δημιουργήθηκαν 75 αμιγή ελληνικά χωριά.

Στην Ατζαρία με κέντρο την πόλη Βατούμ ιδρύθηκαν τα ελληνικά χωριά Αχαλασέν, Ορτά Βατούμ, Κορολίσ- Ταβί, Τάκβα, Άτζκουα και Κβήρηκα.⁶⁴

Το κλίμα της φοβίας και της τρομοκρατίας που επικρατούσε στον Πόντο αποκαλύπτεται ξεκάθαρα σ' ένα έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας :

" Κατά το 1887 κυρίως έτος εκ Τουρκίας : Τοκάτ, Σεβαστείας, Καραχισάρ, Ερζιγγιάν και λοιπών εσωτερικών επαρχιών της Μικράς

⁶¹Τριανταφυλλίδης Π., Ποντικά, σελ.20.

⁶²Τριανταφυλλίδης Π., Ποντικά, σελ.108.

⁶³Τριανταφυλλίδης Π., Οι Φυγάδες, σελ.95.

⁶⁴•ανθοπούλου-Κυριακού Α., σελ.16. Καλτσιδής Ι., Ο Ελληνισμός του Καυκάσου και οι περιπέτειές του, Θεσσαλονίκη (1963), Δακτ.χφ.του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών της Μέλπως Μερλιέ, αρ.χφ.214. Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.233-234. Παπαδόπουλος Άνθιμος, σελ.35. Μυρωνίδης Ι., Ελληνοπόντιοι στον Καύκασο, στην εφημ."Ποντιακά Νέα", Θεσσαλονίκη (27.07.1972), σελ.4. Κάλφογλου Ι., Ιστορία της εν Βατούμ Ελληνικής Κοινότητας, Βατούμ (1918), σελ.16κ.ε.

Ασίας, φεύγοντες τους αμείλικτους διωγμούς των Τούρκων καθαρώς ελληνικοί γεωργικοί ιδία πληθυσμοί, μετηνάστευσαν καθ' ομάδας και εγκαταστάθηκαν ως τοιούτοι εις τον Νότιον Καύκασον και ιδίως εις τας περιφέρειας του Νομού Καρς : Αρδαχάν, Όλτης, Κανιγμάν, όπου ως εκ της φύσει φιλοπονίας των, της γεωργίας των, του αφελούς χριστιανικού χαρακτήρος των, εντός ολίγου χρόνου ήρχισαν να προάγονται υπό οικονομικήν και ηθικήν έποψιν, διατηρούντες ανέτως ουχί μόνον τας οικογενείας των, αλλά και αναδεικνυόμενοι πάντοτε πρόθυμοι διά πάντα εθνικόν και παρτιωτικόν σκοπόν και διά πάσαν υπέρ πατρίδος συνεισφοράν...".⁶⁵

Από αυτούς πολλοί αναζητώντας ευφορότερες περιοχές εγκαταστάθηκαν στις περιοχές της Νότιας Ρωσίας και συγκεκριμένα στις επαρχίες του Νοβοροσίτσι, Κουμπάν, Σταυρουπόλεως, Τσερνομόριας, Βλαδικαυκάσου.

Η ενίσχυση των νεοϊδρυθέντων ελληνικών χωριών αλλά και των πόλεων με νέους συμπατριώτες τους, έδωσε νέα πνοή και νόημα στην ύπαρξή τους. Άρχισαν να αγαπούν τον καινούργιο τους τόπο. Έβγαλε από το περιθώριο της ζωής όλους εκείνους, που δεν αξιοποιούσαν τις δυνατότητές τους. Τα ίσα δικαιώματα που απέκτησαν, με τους άλλους λαούς της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, τους έδωσαν γρήγορα τη δυνατότητα να ξεχωρίσουν και να προκόψουν στις τέχνες και τα γράμματα, κυρίως όμως στο εμπόριο, τη ναυτιλία και τη βιομηχανία.⁶⁶ Μέσα σε λίγα χρόνια, το εμπόριο των σιτηρών στη Μαύρη Θάλασσα ήταν στα χέρια των Ελλήνων. Η πόλη Ροστόβ του Ντον, που ήταν το κέντρο του εμπορίου των σιτηρών όλης της Ρωσίας, αλλά και το Ταιγάνιο, η δεύτερη εμπορική πόλη, ελέγχονταν από τις ελληνικές εταιρίες.

"Βασιλιάδες του σιταριού" αποκαλούσαν τους Έλληνες οι Ρώσοι και οι Βρετανοί. Ο Rouquerville, κινούμενος στο ίδιο πνεύμα, υπερτονίζει και την εθνική προσφορά των караβιών στον απελευθερωτικό αγώνα, γράφοντας ότι: "οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρίας οργώνανε τη Μαύρη Θάλασσα με τα 615 καράβια τους". Επισφράγιση της εθνικής προσφοράς των Ελλήνων της Ρωσίας είναι και τα λόγια του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, ο οποίος το 1836 τόνισε στη Λίγκα ότι : " τα σιτοκάραβα πολέμησαν το Σουλτάνο".

Με χρήματα των Ελλήνων της Ρωσίας που συγκεντρώθηκαν από εράνους το 1822, ύστερα από ειδική άδεια του Τσάρου, εξαγοράστηκαν οι Έλληνες αιχμάλωτοι του οθωμανικού στρατού στη Σίνδο, την Κασσάνδρα και τη Χίο. Ουσιαστική ήταν η συμβολή του Ελληνικού Συντάγματος της Μπαλακλάβα στις ρωσο-οθωμανικές αναμετρήσεις. Χιλιάδες εθελοντές πήραν μέρος στον ελληνο-

---

⁶⁵ Α.Υ.Ε., Α/5/VI 25, Περίθαψις των εν Ρωσία Ελλήνων και παλιννόστησις αυτών εις Ελλάδα και Πόντον. Νοβοροσίτσι (8.05.1919), αρ.πρωτ.29. Προς την Σεβαστήν Ελληνικήν Κυβέρνησιν, εις Αθήνας. Ο πρόεδρος της Ενώσεως των Ελλήνων Προσφύγων του Νοτίου Καυκάσου, κ.Κ. Αναστασιάδης

⁶⁶ Παπουλίδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα, στο: Βαλκανικά Σύμμεικτα, Θεσσαλονίκη (1992), τευχ.4ο, σελ.112-133. Του ιδίου, Η εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα των Ελλήνων της Οδησσού το 19ο και 20ο αι., στο: Διακονία. Αφιέρωμα στη μνήμη Βασιλείου Στογιάννου. Ε.Ε.Θ.Σ., Θεσσαλονίκη (1988), σελ.645-658.

οθωμανικό πόλεμο του 1897 και στους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913.⁶⁷

Η νεοαστική ελληνική τάξη που δημιουργήθηκε στις ρωσικές πόλεις, πέρα από την συμμετοχή της στον εθνικό αγώνα και την ουσιαστική προσφορά της στο εμπόριο της Μαύρης Θάλασσας, έπαιξε σπουδαίο ρόλο και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Ο Γ. Σαραντηνάκης για πολλά χρόνια ήταν πρόεδρος της τοπικής αυτοδιοίκησης της περιοχής του Ροστόβ του Ντον και ταυτόχρονα πρόεδρος των ευγενών ολοκλήρου του Κυβερνείου. Ο Γρηγόριος Μαρασλής εκλεγόταν δήμαρχος της πόλης Οδησσού επί πέντε τετραετίες, γεγονός που βεβαιώνει την καθολική εκτίμηση όλων των εθνοτήτων της πόλης.⁶⁸

Την περίοδο εκείνη που ο Ελληνισμός της Ρωσίας έπαιζε κυρίαρχο και πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλους τους τομείς, η αναγκαστική έξοδος των Ελλήνων του Πόντου προς τη Ρωσία συνεχιζόταν ασταμάτητα ως το 1923, τελευταίες ημέρες του ξεριζωμού όλων των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Κύρια αιτία ήταν η συστηματική γενοκτονία, που πραγματοποίησαν οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου.

Το μεγαλύτερο κύμα φυγής όμως πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 1918 αμέσως μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων.⁶⁹ Οι Έλληνες του Ανατολικού Πόντου φοβούμενοι την εκδικητική μανία των τουρκικών στρατευμάτων αλλά και των ντόπιων κατοίκων, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια και τις περιουσίες τους και ακολούθησαν τα ρωσικά στρατεύματα. Υπολογίζεται ότι φύγανε περίπου 85.000 Έλληνες στις περιοχές της Γεωργίας και της Ρωσίας.

Την ίδια περίοδο οι Μπολσεβίκοι, παραχωρώντας τις επαρχίες του Καρς, του Αρνταχάν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δημιούργησαν νέο οξύ προσφυγικό πρόβλημα με την ομαδική έξοδο των Ελλήνων του Καρς, Αρνταχάν, μέσω Γεωργίας στην Ελλάδα. Αρκετοί από τους πρόσφυγες αυτούς δεν πρόφτασαν να φύγουν στην Ελλάδα και έτσι έμειναν ως τις μέρες μας όμηροι ενός συστήματος, που σημάδεψε τραγικά τη ζωή τους, κυρίως δε μετά το

---

⁶⁷ Αρχείο Υπουργείου Εσωτερικών Ρωσίας. GOSUDARSTVENNYI ARXIV STAVROPOLBSKOGO KRAQ F-79 0.1, N.11 αρ.πρωτ.1623 (11.12.1822). Παπουλίδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας..., σελ.126. Καψαμπέλης Εκκ., Αναμνήσεις Διπλωμάτου, Αθήνα (1941), σελ.35. Τσατσανίδης Π., Οι Έλληνες του Ταγκανρόγκ, στο "Επτά Ημέρες" της Καθημερινής, Αθήνα (26.06.1994), σελ.12-13. Παυλίδης Ε., Ο Ελληνισμός της Ρωσίας, σελ.41. Αλεξίου Ι., Εθνικοί ευεργέται, Αθήνα (1975) σελ.152-168. CGAOD, SSSR (1854) F109 op.1 D2122, L14 (22.03.1854)

⁶⁸ Παυλίδης Ε., Ο Ελληνισμός της Ρωσίας, σελ.145-149. Παπουλίδης Κ., Γρηγόριος Γ. Μαρασλής (1831-1907), Η ζωή και το έργο του, Συμβολή στη δραστηριότητα του ελληνισμού της Ρωσίας, Θεσσαλονίκη (1989).

⁶⁹ Καρπόζηλος Απ., Ρωσο-Ποντιακά, στο: Αρχείο Πόντου, Αθήνα (1983), том.38, σελ.153. Παυλίδης Ε., Ο Ελληνισμός της Ρωσίας, σελ.48-49. ΑΚΛΑΕΒ Α.Ρ., Η Ελληνική εγκατάσταση στον Καύκασο και η διαμόρφωση της εθνικής ομάδας των Ελλήνων της Γεωργίας, σελ.14.(Ρωσικά). Παπουλίδης Κ., Οι Έλληνες της Ρωσίας τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα, σελ.110. Πανάρετος, Ο Πόντος ανά τους αιώνες, σελ.209, 222-225. Γρηγοριάδης Γ., Οι Πόντιοι του Καυκάσου, Θεσσαλονίκη (1957), σελ.20.

1937, όταν άρχισαν οι σταλινικές διώξεις και οι εκτοπίσεις των Ελλήνων στις στέπες του Καζακστάν, Τουρκμενιστάν και στη Σιβηρία.⁷⁰

Σύμφωνα με τις ελληνικές εκτιμήσεις των προξενείων μας και των ελληνικών κοινοτήτων της Ρωσίας το 1918 ο ελληνικός πληθυσμός ξεπερνούσε τις 700.000.

Τα στοιχεία δόθηκαν στην Ελληνική Αποστολή Περιθάλψεως από το Πανελλήνιο Συμβούλιο των εν Ρωσία Ελλήνων. Ο Ελληνισμός ήταν κατανεμημένος :

- 1- Αντικαύκασος 195.000
- 2- Κυβερνείο Μαύρης Θάλασσας 35.000
- 3- Κουμπάν-Τερέκ-Ντον . Σταυρούπολη 130.000
- 4- Κριμαία 70.000
- 5- Μαριούπολη 170.000
- 6- Λοιπή Ρωσία 150.000⁷¹

Ο Θεολόγος Παναγιωτίδης, μέλος της επιτροπής του Κεντρικού Συμβουλίου του Συνδέσμου των Ελλήνων στη Ρωσία στο βιβλίο του : " Ο Ελληνισμός στην Ρωσία " που τυπώθηκε το 1919 κατανέμει ως εξής τον Ελληνικό πληθυσμό της Ρωσίας :

70.000	-	Περιφέρεια	<u>Καρς</u>	σε	72	χωριά
50.000	-	Περιφέρεια	<u>Τσάλκας</u>	σε	43	χωριά
20.000	-	Περιφέρεια	<u>Βατούμ</u>	και	<u>Κυβερνείον</u>	<u>Κουταϊδος</u>
80.000	-	Παραλία	<u>Αντικαυκάσου</u>	στον	<u>Εύξεινο</u>	(Σοχούμ, Γάγγραι, Άδλερ, Σότσι Τοαψέ, Νοβοροσίσκ, Ανάπα και περίχωρα αυτών
15.000	-	<u>Λοιπός</u>	<u>Αντικαύκασος</u>	(	Κεντρικός και Ανατολικός	)
100.000	-	<u>Βόρειος</u>	<u>Καύκασος</u>	(	Κυβερνεία Δαγεστάν, Τερέκ, Σταυρουπόλεως, Κουμπάν	)
15.000	-	<u>Συνοικισμοί</u>	<u>γύρω από την</u>	<u>Αζοφική</u>	<u>εκτός της</u>	<u>Μαριανουπόλεως</u>

⁷⁰ Αρχείο F.O., Αρ.371/78502/180138, Λονδίνο (13.09.1949). Φωτιάδης Κ., Οι Σταλινικές Διώξεις, στο "Επτά Ημέρες" της Καθημερινής, Αθήνα (26.06.1994), σελ.14-15. Του ιδίου, Ο Ελληνισμός της Σοβιετικής Ένωσης τον 20ο αιώνα, στο: Ο Ποντιακός Ελληνισμός της Σοβιετικής Ένωσης, Θεσσαλονίκη (1991), σελ 56-61. Μπουμπουρίδης Πολυχρόνης, Η τραγωδία των Ελλήνων Ποντίων επί Σταλινισμού, στο περ. "Ρωμανία", Θεσσαλονίκη (1990), τευχ.3, σελ.3.κ.ε. Ρορω G., Platz an der Sonne, στο: περ. "Der Spiegel" (6/1992), σελ.176-177. Αγτζίδης Βλ., Ποντιακός Ελληνισμός. Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, Αθήνα (1991), σελ.248-270. Πολιτίδης Χ., Νέα αναγέννηση των Ποντίων στη Σοβιετική Ένωση, στο περ. "Ρωμανία", Θεσσαλονίκη (1990), τευχ.2, σελ.25.

⁷¹ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1919 Α/5/VI (25) Περίθαλψις των εκ Ρωσίας Ελλήνων και παλιννόστησις αυτών εις Ελλάδα και Πόντον, αρ.πρωτ.437, Ροστόβ (28.01.1919).

- <u>Μαριανούπολις</u> και περιφέρεια αυτής σε 23 χωριά	
170.000	
- <u>Χερσών, Νικολάεφ, Οδησσός</u> και περίχωρα	
35.000	
-	<u>Κριμαία</u>
60.000	
- <u>Υπόλοιποι Συνοικισμοί και οι διεσπαρμένοι στο</u>	
<u>εσωτερικό της</u>	<u>Ρωσίας</u>
50.000	

Συνολικά
665.000⁷²

Στον αριθμό αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται οι πρόσφυγες των τελευταίων ετών, οι οποίοι κατέφυγαν στη Ρωσία κατά την διάρκεια του Πανευρωπαϊκού πολέμου.

Με την στατιστική του Θ. Παναγιωτίδη συμφωνούν οι αντιπρόσωποι των Ελληνικών Κοινοτήτων αλλά και πολλοί ειδικοί μελετητές.

Περισσότερα από τριάντα ελληνικά προξενεία και υποπροξενεία ιδρύθηκαν την περίοδο 1890-1912 για την καλύτερη εξυπηρέτηση και επαφή τους με το εθνικό κέντρο, την Αθήνα.⁷³ Το 1917 φοιτούσαν στα ελληνικά σχολεία 50.000 περίπου μαθητές και μαθήτριες. Οι Ελληνικές Κοινότητες, τα φιλανθρωπικά και φιλεκπαιδευτικά ιδρύματα, βοηθούσαν ουσιαστικά στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης, του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού, της γλώσσας και του προσανατολισμού στην ορθόδοξη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και όχι της Μόσχας.⁷⁴ Την εμμονή τους αυτή στην ορθόδοξη ελληνική παράδοση και καταγωγή, την πλήρωσαν πολλές φορές πανάκριβα. Γράφει συγκεκριμένα το Κεντρικό Συμβούλιο των Ελλήνων της Ρωσίας στις 28 Ιανουαρίου 1919 προς την Ελληνική Κυβέρνηση : "... Ο σπουδαιότερος λόγος ο οποίος εβάρυνε πολύ διά να αποβάλλει ο Έλληνας της Ρωσίας την γλώσσαν του είναι η καταθλιπτική πολιτική του πρώην εν Ρωσία καθεστώτος, όσον αφορά τας εκκλησίας και το σχολείο, τους ιερείς και διδασκάλους... Επί των Ελλήνων διδασκάλων εξησκειτο αυστηρότατος έλεγχος υπό των επιθεωρητών της παιδείας, συνηθέστατα δε απεβάλλοντο ούτοι διά μικράς αφορμάς και αντικαθιστώντο διά Ρώσων διδασκάλων.

Κατά τον αυτόν τρόπον ο αποθνήσκων Έλληνας ιερεύς αντικαθίστατο διά Ρώσου τοιούτου, η λειτουργία επεβάλλετο να γίνεται εις την ρωσικήν."⁷⁵

Όμως παρόλες τις δυσκολίες και τα προβλήματα που

⁷² Παναγιωτίδης Θ., Ο Ελληνισμός στην Ρωσσία, Αθήνα (1919), β' έκδ. Αθήνα (1993), σελ.12.

⁷³ Ανώνυμος, Τα εν Ρωσσία ελληνικά προξενεία, στο Ημερολόγιον "Η Μέλισσα", Οδησσός (1916).

⁷⁴ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., 1914-1919. Β/Α.Α.Κ., (4) αρ.πρωτ.1385, Πετρούπολη (19.09.1917)

⁷⁵ Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/5/VI (25), αρ.πρωτ.437, Ροστόβ (28.01.1919). Περισσότερα βλέπε Κ. Φωτιάδη, Ο Ελληνισμός της Σοβιετικής Ένωσης τον 20ο αιώνα, σελ.23.

αντιμετώπιζαν κατά περιόδους από την πολιτική εκκρωσισμού των τσαρικών κυβερνήσεων, η πλειοψηφία των Ελλήνων δεν λιποψύχησε. Άντεξε τις διώξεις των Πανσλαβιστών και των εκφραστών της συντήρησης. Με τη συνετή πολιτική του βοήθησε ακόμη, σε πολλούς τομείς το ρωσικό λαό. Δεν ήταν μικρή η συμβολή των Ελλήνων της Ρωσίας στους κοινωνικούς αγώνες και στην ανατροπή του απολυταρχικού καθεστώτος.

Ο εμφύλιος πόλεμος της Ρωσίας έγινε αιτία να χαθούν άδικα δεκάδες χιλιάδες Έλληνες. Πολλοί υποχρεώθηκαν εκείνη την τραγική περίοδο, να πάρουν το δρόμο για την φτωχή Ελλάδα ή τις προγονικές τους εστίες, τον ιστορικό Πόντο. Σύμφωνα με την γενική απογραφή του 1928, στην Ελλάδα εγκαταστάθηκαν στη δεκαετία αυτή 58.500 Έλληνες.⁷⁶ Στην κατηγορία αυτή των ξεριζωμένων Ελλήνων εκ Ρωσίας προστέθηκαν άλλοι 20.000 περίπου, την περίοδο των σταλινικών διώξεων του 1937-1939 και 13.500 εκτοπισμένοι Έλληνες πάλι από τις σταλινικές αρχές στα βάθη της Σοβιετικής Ανατολής, το 1965.

Η ελληνική πολιτεία, κακός πατριός, απουσίαζε σε όλους τους τομείς της υποδοχής και επανένταξης των ξεριζωμένων Ελλήνων στη μητροπολιτική Ελλάδα. "Όταν πατήσαμε στην ελληνική γη δεν βρεθήκανε αρμόδιοι να μας οδηγήσουν στο σωστό δρόμο." γράφει ένας πρόσφυγας του 1965.⁷⁷

Από τον Μάρτιο του 1988 οι σοβιετικές αρχές άνοιξαν τα σύνορά τους για τους λαούς των Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία τάσεων φυγής. Από τον Μάρτιο του 1989 άρχισαν να καταφθάνουν στην Ελλάδα τα πρώτα κύματα των ξεριζωμένων Ελλήνων. Η ελληνική πολιτεία απουσιάζει και πάλι. Πέρασαν πέντε χρόνια στυγνής εκμετάλλευσης, φτηνού λαϊκισμού, χωρίς καμιά ουσιαστική πρόοδο στο θέμα της αποκατάστασής τους. Πολλοί συμπατριώτες μας ξεπέρασαν και τα όρια της αδιαντροπιάς. Την καθημερινή δυστυχία των ξεριζωμένων Ελλήνων, την κάνουν προσωπική τους ευτυχία με το να ροκανίζουν τα χρήματα που τους ανήκουν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους άλλους οργανισμούς.

Η σημερινή πολιτική κατάσταση δε μας επιτρέπει να ελπίζουμε ότι το άμεσο μέλλον του Ελληνισμού της πρώην Σοβιετικής Ένωσης θα είναι ρόδινο. Η μοναδική τους ελπίδα είμαστε εμείς. Μόνο με τη δική μας βοήθεια μπορούν σήμερα να σταθούν στα πόδια τους και να ξαναπαίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην Ελλάδα και σε ολόκληρη τη Μαύρη Θάλασσα.

Το ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. πιστεύει ότι η παρουσία των Ελλήνων στη Μαύρη Θάλασσα με τη δική μας βοήθεια και όχι επαιτεία, θα πρέπει να συνεχιστεί, για να μπορέσει να προχωρήσει η ειλικρινής συνεργασία φιλίας ανάμεσα στον Ελληνικό λαό και στους λαούς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

⁷⁶ Φωτιάδης Κ., Ο Ελληνισμός της Σοβιετικής Ένωσης τον 20ο αιώνα, σελ.53.

⁷⁷ Λαυρεντίδης Ισ., Οι εκ της Σοβιετικής Ενώσεως Έλληνες Ποντιακής καταγωγής και τα εκ της Συνθήκης της Λωζάνης δικαιώματά των, Παράρτημα Αρχείου Πόντου, Αθήνα (1986), σελ.29.